

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.36>**Н. О. Максименцева**

доктор юридичних наук, доцент кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА БОРТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ

Стаття є аналізом проблеми корупції у сфері вищої освіти та надає вичерпний огляд засад державного регулювання, перелічені методи, які можуть бути використані для її подолання. Сучасна система вищої освіти часто стикається з проблемами, пов'язаними з недостатньою прозорістю, високою вартістю навчання, та корупційними практиками, що ставлять під загрозу якість навчання та розвиток суспільства в цілому. У статті розглядаються основні причини та наслідки корупції в сфері вищої освіти. В роботі наведено рекомендації щодо підвищення прозорості та відкритості вищої освіти, впровадження ефективних механізмів контролю та відповідальності. Викоринити намір брати чи давати хабар у закладах освіти можна завдяки впровадженню активних заходів антикорупційної діяльності, в основі якої лежить відповідне до чинного законодавства України забезпечення. Саме рішучі дії влади в тандемі з учасниками освітнього процесу і самими громадянами можуть сприяти ефективним змінам у питанні подолання корупції. Стаття досліджує практичні заходи та стратегії, які впливають із цих засад регулювання та спрямовані на запобігання корупції та підвищення прозорості та відповідальності в системі вищої освіти. Стаття надає висновки щодо ефективності застосування засад державного регулювання вищої освіти в Україні в контексті боротьби з корупцією та розвитку чесної та високоякісної системи вищої освіти. Дослідження є актуальним в умовах сучасних трансформацій та реформ у сфері вищої освіти в Україні. Таким чином стаття розглядає ключові аспекти регулювання вищої освіти в Україні та їхній потенційний вплив на зменшення корупції в академічному середовищі, що робить її важливим доповненням до дискусій щодо покращення якості вищої освіти в країні та створення антикорупційних механізмів.

Ключові слова: корупція, вища освіта, державна політика, учасники освітнього процесу, освітній процес, корупція у вищій освіті.

Постановка проблеми. Україна в останні роки вдосконалює систему вищої освіти та активно впроваджує механізми державного регулювання для підвищення якості освіти та забезпечення доступності для всіх громадян. Однак однією з ключових загроз цьому процесу є корупція, яка продовжує існувати в освітній системі. Дана наукова стаття присвячена аналізу засад державного регулювання вищої освіти в Україні та їх впливу на боротьбу з корупцією. Зокрема, в статті розглядається актуальність проблеми корупції в освіті в Україні, аналіз інституційних та законодавчих засад, які визначають державне регулювання вищої освіти, оцінка ефективності впроваджених механізмів та інструментів контролю та нагляду в освітній системі, розгляд можливих викликів та перешкод, які заважають успішній боротьбі з корупцією в вищій освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні тема дослідження засад державного регулювання вищої освіти в Україні є досить важлива. Цією проблемою займаються С. Квіт, Ю. Кириченко, І. Лушай, Ю. Терещенко та інші. Крім українських дослідників, існують також багато міжнародних експертів та організацій, які досліджують вищу освіту в Україні та корупцію, такі як представники Світового банку, ОБСЄ, Європейської комісії і інших міжнародних організацій.

Мета. Стаття має на меті визначити, наскільки державне регулювання вищої освіти в Україні спрямоване на запобігання корупції, і які можливості щодо подальшого удосконалення системи існують для забезпечення чесності та доступності вищої освіти в країні.

Виклад основного матеріалу. Корупція – використання особою наданих їй службових

повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

В Україні, так само, як і у всьому світі, корупцію розглядають як одну з головних політичних, економічних та соціальних проблем. Вона вважається однією з найбільш небезпечних явищ сучасності, що може спонукати до неправомірної діяльності управлінських органів, гальмувати економічний розвиток, створювати загрозу багатьом аспектам конституційного і соціального ладу, а також загрожувати національній безпеці держави. Корупція підриває основи демократичного устрою, підточує довіру до влади, порушує принципи права, справедливості та рівності перед законом, відповідальності за вчинені дії, чесної конкуренції і сприяє росту сфери тіньової економіки, що негативно впливає на авторитет держави в міжнародному співтоваристві. Термін «корупція» походить від латинського слова «corruptio», що означає «псування» або «розбещення», і може розглядатися як знищення інтегритету посадових осіб в державному апараті. Також цікаво, що в багатьох словниках і енциклопедіях термін «корупція» визначається перед терміном латинського походження «корозія», що перекладається як «роз'їдання» і «руйнування» [3].

Корупція руйнує основи демократичного управління, підриває довіру до органів влади, порушує принципи верховенства права, справедливості та рівності перед законом, приводить до ухиляння від відповідальності за злочини, порушує рівні можливості в чесній конкуренції і сприяє розширенню сфери тіньової економіки, що веде до втрати авторитету держави в міжнародному співтоваристві. Якщо не буде системного протидії корупції з боку держави та суспільства, вона може поширитися і закорінитися в суспільних відносинах та системі державного управління. В Україні сьогодні існує низка причин, що сприяють поширенню корупції, однією з них є втрата реального контролю громадян над інститутами публічної влади і їхніми представниками. Нажаль, на відміну від країн Західної Європи, в Україні громадянське суспільство досі не взяло на себе головну роль у боротьбі з корупцією [4].

Однією з актуальних проблем, що стоїть перед Україною, є корупція у сфері вищої

освіти. У цьому контексті науковці, викладачі та всі учасники навчального процесу стають жертвами корупційних схем. Ці схеми можна ліквідувати за допомогою таких заходів:

1. Проведення систематичних відкритих лекцій, які наглядно демонструють різні сценарії корупційної поведінки в навчальних закладах вищої освіти, з метою попередження порушень.

2. Активізація суспільства у питаннях протидії корупції та розв'язання проблеми пасивності населення.

3. Розробка плану залучення громадян до антикорупційної діяльності, які готові активно брати участь у виявленні проблемних моментів та надавати інформацію про корупційні правопорушення відповідним органам.

Для успішного розв'язання проблеми корупції в сфері вищої освіти необхідно приділяти увагу роз'яснювальній роботі серед населення, щоб корупційна практика вважалася неприпустимою. Також необхідний глибокий науковий аналіз для виявлення кореневих причин виникнення корупції. Чітке розуміння цього негативного явища в освітній галузі допоможе сформулювати тактику та стратегію боротьби з корупцією, встановити цілі та засоби для протидії, враховуючи всі рівні управління освітою.

Щодо методів боротьби з корупцією в освітній системі, існує декілька підходів. Деякі експерти вважають, що корупцію можна перемогти лише за умов наявності незалежного суду, вільної преси, реального розподілу влади та конкурентної політичної боротьби. Це призводить до припущення, що в разі наявності всіх цих складових, зникає підґрунтя для корупційних практик, які роблять боротьбу з корупцією практично неможливою.

Існує також думка, що для ефективної боротьби з корупцією в освітніх закладах слід призначитися американський шлях. Це передбачає створення умов, за яких чесна та бездоганна праця вигідніша, ніж хабарництво та побори. Це може включати початково скромну оплату праці працівників освіти, але з плином часу надавати їм додаткові матеріальні стимули, такі як підвищення зарплати, можливість отримання безвідсоткових кредитів на житло та гідну пенсію.

Останнім методом залишається застосування жорстких санкцій. Професіонали в сфері вищої освіти, які знають, що вони можуть бути покарані, бачать хабарництво як менш привабливий спосіб збагачення.

Загалом, наступні системні дії, що потребуються від державних вищих навчальних закладів та Міністерства освіти і науки, включають створення атмосфери ненав'язливості корупції та відмову від сутності цього явища в освітній галузі.

Як уважають експерти, протидія корупції в освіті має здійснюватися різними суб'єктами на різних рівнях.

На загальнодержавному рівні:

- державними органами – Міністерство освіти і науки, прокуратура, СБУ тощо. Пропонується також спеціально створити організацію, непідконтрольну ЗВО (можливо навіть поза владою Міністерства освіти і науки);

- громадськістю, насамперед, освітньою та науковою, яка має об'єднати зусилля адміністрації, викладачів і студентів і вимагати від державних органів подолання соціальних передумов корупції – недофінансування освіти, перевантаженості викладачів і студентів тощо;

- керівництво, вчені ради та студентське самоврядування вищих навчальних закладів – через установаження й дотримання етичних стандартів для викладачів і студентів.

На рівні навчальних закладів протидіяти корупції мають насамперед:

- керівництво (забезпеченням об'єктивності в оцінюванні знань і вирішення конфліктів у цій сфері);

- органи студентського самоврядування, студентські профспілки;

- викладачі та студенти. [2]

Заходи, спрямовані на запобігання й протидію корупції в освітній сфері:

1. Підвищення цінності вищої освіти та покращення якості навчання мають потенціал позитивно вплинути не лише на рівень корупції у вищій освіті, але й суттєво підвищити якість підготовки фахівців, які завершують вищі навчальні заклади. Цей процес передбачає введення вищого рівня оплати праці фахівців з вищою освітою, підвищення конкурентоспроможності при відборі абітурієнтів до ЗВО і під час навчання в них, а також визначення обсягів набору на спеціальності, що відповідають попиту економіки та суспільства, на основі економічних обґрунтувань.

2. Необхідно підвищити відповідальність за корупційну діяльність, одночасно поліпшуючи соціальний захист викладачів. Зменшення участі викладачів у корупційних практиках пов'язане зі збільшенням оплати їхньої праці, засиллям засобів контролю через створення системи внутрішніх розслідувань корупційних випадків та прийняття за їх результатами управлінських рішень, а також активізацією університетських адміністрацій. Можливо, варто впровадити додаткові фінансові стимули для викладачів, які готові працювати зі студентами як наставники і керівники наукових робіт.

3. Щодо боротьби з корупцією, слід модифікувати систему державного замовлення, щоб вона відповідала вимогам ринку, і оптимізувати

кількість ЗВО через перегляд критеріїв ліцензування й акредитації.

4. Зміни в навчальному процесі мають передбачати введення системи зовнішнього оцінювання знань студентів, одночасно з покращенням критеріїв внутрішнього оцінювання, створення стимулів для викладачів для відмови від корупційних практик і мотивації студентів до здобуття реальних знань під час навчання. Серед заходів можна вказати виявлення плагіату, введення національної програми «Антиплагіат» для перевірки самостійності курсових і дипломних робіт, застосування об'єктивних методів перевірки та оцінювання, і виключення студентів, які не виконують навчальний план.

5. Важливим кроком у боротьбі з корупцією є створення телефонних ліній довіри, спрямованих на оперативну реакцію на прояви хабарництва.

6. Зазвичай випадки, коли правоохоронні органи реагують на корупцію в освітній системі, стосуються нижчого рівня адміністрації навчальних закладів і окремих викладачів. Це стає актуальним, коли студенти вважають, що вимоги перевищують розумні межі. Діяльність ректорів, зазвичай, залишається поза увагою, хоча в педагогічних колективах активно обговорюються випадки використання бюджетних коштів керівництвом вищих навчальних закладів без належного контролю та випадки непотизму.

7. Швидкий розвиток інформаційних технологій у суспільстві дозволяє активно обговорювати випадки корупції та зловживання службовим становищем як окремих осіб, так і загальний рівень корупції в різних навчальних закладах, включаючи соціальні мережі. Це може негативно впливати на морально-етичне формування молодого покоління, викликаючи розуміння корупції як нормальної практики.

8. Для ефективного подолання корупції важливо зробити університети більш прозорими і відповідальними перед суспільством і внутрішньою університетською громадою. У деяких країнах Заходу профспілки відіграють роль «наглядача» за університетськими керівниками. В українській ситуації ця функція далеко не завжди ефективна, тому викладачам і студентам слід розуміти, що їхні права повинні бути захищені самими ними.

9. Важливо застосовувати виховні заходи, які включають широкий спектр методів і засобів, що використовуються в процесі виховання. Молоді люди, які виростили в корумпованій системі освіти, можуть продовжувати користуватися цими цінностями у своєму житті та передавати їх наступним поколінням. Тому важливо проводити виховну та педагогічну роботу серед студентів, а також

роз'яснювальну роботу серед керівників структурних підрозділів, викладачів і співробітників.

10. Ефективний підхід до запобігання корупції передбачає організаційні заходи. Суворе дотримання статутних вимог у внутрішній організації і діяльності університетів є ключовим організаційним засобом протидії корупції серед студентів і співробітників. При цьому важливо створити сприятливе середовище для подолання корупційних проблем, організувавши порядок як у гуртожитках, так і в університетському середовищі.

Висновки. Необхідно підкреслити важливість боротьби з корупцією у сфері вищої освіти і її великий потенціал для покращення якості освіти та розвитку суспільства в цілому. Зазначити, що ефективні заходи протидії корупції мають включати в себе реформи в системі вищої освіти, збільшення прозорості та відкритості процесів набору і вступу, зміцнення етичних стандартів серед студентів та освітніх працівників, а також залучення громадськості та міжнародних партнерів до цього процесу. Також можна підкреслити, що боротьба з корупцією у сфері вищої освіти є ключовим елементом забезпечення справедливого доступу до

освіти для всіх громадян, сприяє розвитку критичного мислення та інновацій у вищому навчанні і сприяє підвищенню рівня освіченості суспільства в цілому. Необхідно підтримувати і посилювати зусилля на всіх рівнях, щоб викоринити корупцію у вищій освіті, і сприяти створенню справедливого і освіченого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 03.08.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. Гвоздецький В. Д. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні [Текст]: монографія / В.Д. Гвоздецький; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. К.: Леся, 2011. 591 с.
3. Прохоренко О. Я. Організаційно-правові аспекти та стан протидії корупційним проявам у системі державної служби України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал*. 2002. № 6. С. 35-44.
4. Лашкет С. Протидія корупції в Україні: сучасний стан, проблемні питання та шляхи їх врішення. *Збірник наукових праць Національної академії СБ України*. 2014. № 52. С. 99-106.

Maksimentseva N. O. Principles of state regulation of higher education in Ukraine and their impact on the fight against corruption

The article is an analysis of the problem of corruption in higher education and provides a comprehensive overview of the principles of state regulation, and lists methods that can be used to overcome it. The modern higher education system often faces problems related to lack of transparency, high tuition fees, and corrupt practices that jeopardize the quality of education and the development of society as a whole. The article discusses the main causes and consequences of corruption in higher education. The paper provides recommendations for increasing the transparency and openness of higher education, introducing effective control and accountability mechanisms. The intention to take or give a bribe in educational institutions can be eradicated through the implementation of active anti-corruption measures based on the provision of the relevant legislation of Ukraine. It is the decisive actions of the authorities in tandem with the participants of the educational process and citizens themselves that can contribute to effective changes in the fight against corruption. The article explores the practical measures and strategies that follow from these regulatory principles and are aimed at preventing corruption and increasing transparency and accountability in the higher education system. The article provides conclusions on the effectiveness of the application of the principles of state regulation of higher education in Ukraine in the context of fighting corruption and developing a fair and high-quality higher education system. The study is relevant in the context of modern transformations and reforms in the field of higher education in Ukraine. Thus, the article examines the key aspects of higher education regulation in Ukraine and their potential impact on reducing corruption in the academic environment, which makes it an important addition to the discussions on improving the quality of higher education in the country and creating anti-corruption mechanisms.

Key words: corruption, higher education, public policy, participants of the educational process, educational process, corruption in higher education.